

УДК 321.727:34''1866''(498)
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2023.3>

Я. В. Попенко
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
orcid.org/0000-0003-0841-0875

ПРАВОВІ ОСНОВИ КОРОЛІВСЬКОЇ ВЛАДИ В РУМУНІЇ ЗА ОСНОВНИМ ЗАКОНОМ 1866 РОКУ

Стаття присвячена аналізу та характеристиці правових основ становлення королівської влади в Румунії за Конституцією 1866 р. Прийняття першого Основного Закону стало доленосним актом в історії державотворчих процесів Румунії та сприяло розвитку її як суверенної держави. Король у Румунії тривалий час залишався особою, що певною мірою перебувала «вище» усього державно-політичного керівництва країною. Такий статус та повноваження монарха були делеговані першим Основним Законом. Юридичне закріплення такого правового статусу монарха на рівні Конституції дало змогу утвердити повноцінну королівську владу, що було вкрай важливим державно-політичним кроком для розбудови Румунії як незалежної країни.

Конституційні основи, функції та обмеження інституту монаршої влади в князівстві були зафіксовані у низці статей Конституції 1866 р. Водночас, надзвичайно важливим державно-конституційним аспектом стала чітка фіксація, що всі повноваження монарха мали здійснюватися, виходячи з інтересів нації. Закон 1866 р. закріпив повноваження монарха: у законодавчій гілці влади (право законодавчої ініціативи, право тлумачення законів, ст. 32-34); виконавчій владі (мав реалізовувати її в порядку, визначеному Конституцією, ст. 35) та частково у системі правосуддя (право на оголошення амністії з політичних питань, право відкладати або пом'якшувати покарання у кримінальних справах, ст. 93).

Для зміцнення основ державності Конституція офіційно закріплювала принцип спадковості влади монарха (ст. 82). Особа короля оголошувалася недоторканою. При цьому «творці» першого Основного Закону країни зафіксували, що румунський монарх не має жодних інших повноважень, крім тих, що надані йому Конституцією (ст. 96).

Ключові слова: виконавча влада, конституційна монархія, Конституція, Національне представництво, парламент.

Popenco Ya. V. THE LEGAL BASIS OF THE ROYAL POWER IN ROMANIA ACCORDING TO THE BASIC LAW OF 1866

The article has been devoted to the analysis and the characteristics of the legal basis of the formation of the royal power in Romania according to the Constitution of 1866. The adoption of the first Basic Law was a fateful act in the history of the state-building processes of Romania and contributed to its development as the sovereign state. The king in Romania for a long time was a person who was "above" all the state and political leadership of the country. Such status and powers of the monarch were delegated with the first Basic Law. The legal fixing of such legal status of the monarch at the level of the Constitution made it possible to establish full-fledged royal power, which was extremely important state-political step for the development of Romania as the independent country.

The constitutional basis, the functions and the limitations of the institution of monarchical power in the principality were fixed in the number of the articles of the Constitution of 1866. At the same time, an extremely important state-constitutional aspect was the clear fixation that all the powers of the monarch must be carried out based on the interests of the nation. The law of 1866 established the authority of the monarch such as in the legislative branch of power (the right of legislative initiative, the right to interpret laws, Articles 32-34); in executive power (had to implement it in the manner determined with the Constitution, Article 35) and partially in the justice system (the right to declare amnesty on political issues, the right to postpone or to reduce punishment in criminal cases, Article 93).

For strengthening of the basis of statehood, the Constitution officially established the principle of hereditary of the power of the monarch (Article 82). The person of the king was declared as untouchable. At the same time, the "creators" of the country's first Basic Law clearly fixed that the Romanian monarch did not have any other powers, except those granted to him with the Constitution (Article 96).

Key words: executive power, constitutional monarchy, the Constitution, the National representation, parliament.

Постановка проблеми. Король у Румунії тривалий час залишався особою, що певною мірою перебувала «вище» усього політичного керівництва країною. Такий статус та повноваження румунському монарху були делеговані Основним Законом 1866 р. Відзначимо, що юридичне «підвищення» правового статусу монарха на рівні Конституції дало змогу утвердити повноцінну королівську владу, що було вкрай важливим державно-політичним кроком для розбу-

дови румунської суверенності. Такий крок був цілком виправданий, зважаючи на надзвичайно складне внутрішнє та зовнішнє становище країни в якій вона перебувала внаслідок революційних змін 1848-1849 рр. в Європі. За словами М. Гуцана «народження сучасного румунського конституціоналізму у середині XIX ст. було важким процесом, який практично повністю був підпорядкований ідеологічному імпорту» [7, р. 229].

Проект Конституції був розроблений Державною радою та прийнятий Радою міністрів. Далі він був наданий на обговорення Установчим зборам [9, р. 87]. Після тривалих дебатів перший Основний Закон був прийнятий Установчими зборами 30 червня 1866 р. Прийняття Конституції стало доленосним державним юридичним актом для нації, оскільки означав кардинальну зміну співвідношення зовнішніх та внутрішніх факторів у державотворчому процесі князівства.

Таким чином румуни засвідчили власне прагнення до створення держави з окресленими кордонами і визначеною територією, населенням, наявністю органів державної влади та управління, суверенітетом, здатністю розробляти і впроваджувати закони та проводити міжнародну політику [12, р. 123]. За виразом, А. Банчу «Конституція 1866 р. стала преамбулою національної незалежності та утвердження ідентичності серед румун» [3, р. 27]. Проведення конституційної кодифікації сприяло швидкому та природному проникненню в румунське суспільство ідей європейського лібералізму та конституціоналізму. В цьому контексті не можна не погодитися із А. Банчу, яка відзначила, що утвердження конституціоналізму дало можливість румунам порушити принципи східного деспотизму і швидко приєднатися до цінностей ліберальної демократії [3, р. 23]. При цьому в 1866 р. румунська конституційна думка вагалася «між наслідуванням Заходу та визначенням власної ідентичності» [9, р. 95].

Важливим фактором прогресивної модернізації всього державно-правового механізму тогочасної Румунії стало те, що всі процеси були актуалізовані і підтримані місцевою політичною та інтелектуальною елітою, що мало далекосяжні соціально-політичні наслідки для країни.

Аналіз джерел та досліджень. Теоретичною базою написання статті стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених і юристів-практиків таких як: А. Банчу, М. Гуцан, С. Мартон, М. Сафта, Е. Штефан, І. Піддубний та ін. Водночас, маємо відзначити, що незважаючи на їх суттєвий внесок, питання конституційної історії Румунії саме в українській історико-юридичній науці практично відсутнє.

Метою статті є аналіз та характеристика правових основ королівської влади в Румунії за Основним Законом 1866 р.

Виклад основного матеріалу. Текст Конституції був оприлюднений 1 липня того ж року. З часом дослідники відзначали, що румунська Конституція 1866 р. була «найточнішою імітацією Конституції Бельгії 1831 р.» [9, р. 86]. Попередньо 28 квітня була скликана палата депутатів, яка ратифікувала обрання правителем Румунії Кароля Гогенцоллерна-Зігмарінгена, який 10 (22) травня склав присягу перед парламентом дотри-

муватися Конституції та законів князівства. В конституційну історію Румунії він увійшов як правитель Об'єднаних князівств Валахії та Молдавії Кароль I (Карл I) [11, р. 121].

Особистість Кароля I, як правителя Румунії, стала в 1866 р. своєрідним консенсусом в середовищі румунських парламентаріїв. Вони прагнули розглядати його як символ національного суверенітету та держави [9, р. 392]. Відзначимо також, що румунські конституціоналісти, розуміючи важливість особистості монарха як гаранта стабільності всієї конституційної системи держави, недаремно зробили ставку саме на іноземну династію. Новий монарх не був пов'язаний із місцевими політичними та економічними елітами та мав покласти край тривалому внутрішньополітичному суперництву в князівстві [5, р. 13]. В цьому контексті доречним буде звернути увагу на те, що парламентська «традиція» в князівстві на другу половину XIX ст. була ще занадто слабкою. Як відзначив М. Гуцан новий монарх мав балансувати між політичною мрією Румунії – парламентським режимом, покликаним наповнити Румунію цінностями сучасного конституціоналізму та з румунською реальністю – монархічним авторитаризмом, який уявлявся як прагматичне вирішення нагальних потреб країни [8, р. 383].

Конституційні основи, функції та обмеження інституту спадкової монархічної влади в князівстві були відзначені у низці статей Конституції 1866 р., зокрема в Розділі III «Повноваження держави» [6]. Надзвичайно важливим державно-конституційним аспектом стала ст. 31 Основного Закону, яка фіксувала, що всі повноваження держави виходять з інтересів нації, яка може їх здійснювати лише делегуванням повноважень у відповідності з принципами та правилами, встановленими діючою Конституцією [5, р. 153].

Таким чином, всі гілки влади, включно з монархом як главою князівства, мали діяти виключно в інтересах румунської нації та держави.

Стаття 32 передбачала, що законодавча гілка влади здійснювалася спільно князем та Національним представництвом, яке поділялося на дві асамблеї: Сенат та Збори депутатів. Водночас стаття містила обмеження законодавчих ініціатив самого монарха: «Кожен закон потребує згоди трьох гілок законодавчої влади». Лише після процедури вільного обговорення та згоди двох асамблей, закон міг бути наданий монарху на остаточне затвердження [6]. При цьому ст. 33 передбачала, що право законодавчої ініціативи належало і монарху, як і право тлумачення законів (ст. 34). Стаття 35 проголошувала, що виконавча влада належала князю, який мав реалізовувати її в порядку, визначеному діючою Конституцією.

Носіями судової гілки влади Конституція проголосила суди та трибунали, які виносили свої

рішення відповідно до закону, але виконувалися іменем монарха (ст. 36). При цьому в системі правосуддя за монархом закріплювалися окремі права. Зокрема, ст. 93 закріплювала за князем право на оголошення амністії з політичних питань та право відкладати або пом'якшувати покарання у кримінальних справах, за винятком тих, що були ухвалені щодо міністрів. Водночас ця ж стаття містила обмеження юрисдикції монарха в системі правосуддя. Він не міг призупиняти перебіг судового розгляду справи чи виконання судових рішень, а також будь-яким іншим чином втручатися у відправлення правосуддя [6].

Відзначимо, що в Основному Законі 1866 р. офіційно було закріплено принцип спадкової влади монарха. Наступність в успадкуванні престолу відіграла важливу роль в усіх суспільно-політичних та державно-правових сферах життя країни [2, с. 616].

На цьому аспекті слід акцентувати особливу увагу, оскільки він є надзвичайно важливим з точки зору розвитку власного національного конституціоналізму в Румунії. Офіційне закріплення в Конституції 1866 р. принципу спадкової монархії прямо суперечило положенням Конвенції щодо устрою Дунайських князівств від 7 серпня 1858 р., документу, що був підписаний за підсумками Паризької конференції (учасники Франція, Англія, Османська та Російська імперії та ін.). Цей акт передбачав встановлення в Румунії виборної монархії (господарів) «з осіб місцевого походження» [1].

Тобто Основний Закон 1866 р. не призвів до «тактичної» зміни форми правління з виборної монархії на спадкову монархію, він на найвищому державно-правовому рівні закріпив та підкреслив суверенність країни в праві самостійно вирішувати всі питання власного державотворення. Відзначимо і той факт, що питання встановлення на рівні Конституції «виборної» або «спадкової» монархії досить активно обговорювався і в самому румунському політичному середовищі. Цей складний для країни пошук для досягнення компромісу не є предметом запропонованої публікації, але за бажанням, з перебігом парламентських та позапарламентських дебатів та дискусій можна ознайомитися у відповідній роботі С. Мартон [9].

Таким чином, ст. 82 проголошувала встановлення спадкової монаршої влади в країні, що здійснювалася по висхідній прямій і законній лінії короля Кароля I. Спадкоємцями мали бути виключно чоловіки, а жінки чи їх нащадки не вважалися такими [10, р. 70]. Всі спадкоємці короля мали бути перехрещені у православну віру східного обряду. В разі відсутності спадкоємців Кароля I до влади мав прийти найстарший із його братів чи хтось із їх синів. За умови, якщо за життя монарха в нього не було жодного брата чи сина

або вони відмовлялися зайняти згодом престол, князь мав право назвати свого наступника з числа членів будь-якої європейської династії. Щоправда в такому разі потрібна була згода Національного представництва (ст. 83).

Окремо у ст. 83 відзначалося, що в разі відмови всіх можливих претендентів трон залишався вільним. У такому випадку у ст. 84 прописувалася процедура обрання наступника. Зокрема, депутати та сенатори впродовж восьмиденного строку мали ухвалити рішення про призначення королем представника однієї із західноєвропейських династій. Процедура вважалася законною в разі присутності не менше трьох четвертих членів кожної з палат Національного Зібрання і якщо дві третини присутніх проголосували [2, с. 616].

При наявності вакантного трону палати депутатів мали призначити регентство у складі трьох осіб, які мали тимчасово виконувати повноваження керівника держави. Окремо ст. 84 передбачала, що під час проведення всіх необхідних процедур призначення нового монарха, голосування проводилося виключно таємно [5, р. 159].

Стаття 85 визначала, що у разі смерті монарха Національне зібрання мало зібратися без скликання у десятиденний термін після офіційного оголошення про смерть князя. Депутати та сенатори мали виконувати свої обов'язки до того часу, поки не будуть замінені новим складом. Для забезпечення безперервності законного функціонування державного апарату, у ст. 86 передбачалося, що з моменту смерті князя до складання присяги його наступником конституційні повноваження монарха мали здійснюватися від імені всього румунського народу міністрами під їх особисту відповідальність [5, р. 160].

На окрему увагу заслуговує ст. 87, оскільки саме вона проголошувала конституційність влади румунського монарха. Він після досягнення повноліття (18-ти років) не міг вступити у володіння тронем доти, доки не складе присягу перед Національним зібранням. Новий монарх в урочистій атмосфері мав проголосити: «Клянусь дотримуватися Конституції і законів румунського народу, захищати національні права і цілість території» [13, р.66]. Конституція передбачала можливість монарха за життя самостійно призначити регентство, яке в разі його смерті виконувало монарші функції на час неповноліття спадкоємця. Призначення регентства обов'язково потребувало згоди Національного представництва. Регенти перш ніж вступити на свою посаду також були зобов'язані скласти урочисту присягу, текст якої містився у ст. 87 Конституції.

Інститут регентства міг бути використаний і у випадку неспроможності (недієздатності) чинного монарха виконувати свої державні функції. Факт такого стану юридично мали зафіксувати

міністри, скликати Національні збори, які і мали призначити регентів (ст. 89).

Своєрідним юридичним «охоронцем» непорушності принципів конституційної монархії в країні стала ст. 90, яка фіксувала, що жодні зміни до Конституції не могли бути внесені під час регентства [6]. Водночас, князь не міг бути главою іншої держави, без згоди Національного представництва. При цьому жодна з асамблей не могла обговорювати це питання, якщо не були присутні щонайменше дві третини її членів, що входили до її складу. Відповідно і рішення могло бути прийняте лише більшістю у дві третини голосів присутніх членів (ст. 91).

Особа короля оголошувалася Конституцією недоторканою, тоді як відповідальність несли міністри. При цьому королівський акт набував чинності лише після підписання його відповідним міністром (ст. 92) [10, р. 70].

Вище у тексті статті вже було сказано про окремі повноваження румунського монарха в сфері правосуддя, надані та гарантовані йому Конституцією. Крім них ст. 93 наділяла князя наступними функціями та повноваженнями:

1. Право призначення на посади та звільнення міністрів.

2. Право санкціонувати та оприлюднювати закони (міг відмовитись від своєї санкції).

3. Право призначувати або затверджувати претендентів на всі державні посади.

4. Не мав права без спеціального закону створювати нові державні відомства.

5. Встановлював правила, необхідні для виконання законів, але не міг ні змінити, ні призупинити дію самих законів, як і відмовитись від їх виконання.

6. Оголошувався головнокомандувачем Збройних сил країни.

7. Мав право надавати військові звання, відповідно до закону.

8. Мав право відзначати румунськими державними нагородами, дотримуючись спеціального закону.

9. Мав право карбувати гроші відповідно спеціального закону.

10. Мав право укладати міжнародні конвенції та договори з іншими державами, але вони обов'язково мали бути схвалені іншими законодавчими органами [6].

Стаття 95 Конституції врегульовувала взаємини між князем та Національним представництвом [10, р. 71]. Парламент скликався щорічно 15 листопада, якщо князь не скликав його раніше. Тривалість кожної сесії визначалася у три місяці. На початку сесії князь мав охарактеризувати стан країни, а парламент дати відповідь. Князь мав право скликати Асамблеї позачергово, мав право їх розпуску (однієї або обох), мав право відкласти сесії (не більше ніж на місяць) [9, р. 61–62].

Отже, з одного боку встановлюючи принцип балансу гілок влади та паритетності, автори Основного Закону визначали верховенство виконавчої гілки влади в якій монарх відіграв особливу важливу роль.

У ст. 96 відзначалося, що князь Румунії «не мав жодних інших повноважень, крім тих, що надані йому Конституцією» [3, р. 28]. Статті 100-103 визначали правовий характер взаємин між румунським володарем та міністрами (призначення, відповідальність, імпичмент).

Розділ IV «Про фінанси» Конституції передбачав окремі загальні повноваження князя у фінансовій сфері життєдіяльності країни. Зокрема ст. 113 передбачала, що лише після остаточного позитивного санкціонування монарха бюджетні надходження та витрати вважалися прийнятими. У безпосередній співпраці з іншим законодавчим органом Національним представництвом (обидві асамблеї), за румунським володарем закріплювалося право перегляду статей чинної Конституції (ст. 129) [6].

Висновки та перспективи. Підсумовуючи вищесказане можемо констатувати, що на другу половину XIX ст. перед румунською нацією постало вкрай складне стратегічне завдання – будівництво власної держави. Крім суто внутрішніх питань та проблем, на князівство продовжував значною мірою тиснути зовнішньополітичний фактор. Румунія продовжувала залишатися європейською проблемою, більше того жодна держава не бажала ризикувати заради допомоги здійснити «золоту мрію» румунського народу, спрямовану на об'єднання в межах національної держави [4, р. 72].

Прийнятий в 1866 р. Основний Закон країни юридично затвердив демократичні устремління румунської нації, встановивши особливо важливі принципи функціонування держави, такі як: принцип національного суверенітету, принцип поділу влади, принцип представницького правління, принцип спадкової монархії, принцип відповідальності державних посадовців (міністрів), принцип верховенства Конституції над іншими законами. Він сприяв поступовій демократизації державних і громадських структур, формуванню поняття громадянської особистості, допускаючи водночас відкрите протистояння політичних поглядів як у парламентських дебатах, так і через засоби масової інформації.

Завдяки запровадженню інституту конституційної монархії тогочасному правителю в особі Кароля I вдалося встановити та утримувати певний політичний баланс в країні між лібералами та консерваторами, що дозволяло потенційно зміцнити двопартійну систему та закласти основи громадянського суспільства і майбутнього конституційного життя Румунії.

Література

1. Дроздов В. Рух за об'єднання Дунайських князівств у другій половині 50-х рр. XIX ст. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/597>.
2. Піддубний І.А. Партії, парламент, король та уряд. Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918-1940 рр. : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2019. 912 с.
3. Banciu A. Constituție și identitate la români. *Sfera Politicii*. 2018. № 3-4 (197-198). P. 22-56.
4. Berindei D. Epoca Unirii. București : EDITURA AC ADEMIEI REPUBLICII SOCIALIS TE ROMÂNIA, 1979. 273 p.
5. Constituțiile României. Studii / Coordonator Prof. univ. dr. Gheorghe Sbârnă. Târgoviște : Editura Cetatea de Scaun, 2012. 349 p.
6. Constitutiunea Romaniei din 1866. URL: <https://www.constitutia.ro/const1866.htm>
7. Guțan M. Constituționalism și import constituțional în România modernă: proiectul de Constituție de la 1848 al lui Mihail Kogălniceanu. *Studia Politica : Romanian Political Science Review*. 2011. Vol. 11. № (2). P. 227-254.
8. Guțan M. Transplant constituțional și constituționalism în România modernă : 1802-1866. București : Editura Hamangiu, 2013. 469 p.
9. Marton S. La construction politique de la nation. La nation dans les débats du Parlement de la Roumanie (1866-1871). Institutul European, 2009. 450 p.
10. Muica F.Z. The Head of State in Romanian Constitutionalism – Between a Monarch and a President. *Curentul Juridic – Juridical Current*. 2018. Vol. 72, No. 1. P. 67-77.
11. Popenko Ya. The Constitutional Fixing of the Principle of the Division of State Power in the Basic Law of Romania of 1866. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 4. P. 119-125.
12. Safta M. Drept constituțional și instituții politice. București: Editura Hamangiu, 2 vol. Vol. 1: Teoria generală a dreptului constituțional : drepturi și libertăți, 2018. 332 p.
13. Ștefan E. Reflectarea Constituțională a Jurământului de Credință. *Revista Universul Juridic*. 2020. Nr. 4. P. 64-80.